

Història i crítica de la literatura catalana

Historiografia literària

L'avantguardisme ¹

Durant les primeres dècades del segle XX es va produir un trencament entre dues concepcions de l'art diferents.

D'una banda, hi havia aquells artistes que pensaven que l'art havia de ser una experiència de cultura i optaven per la **norma de la tradició clàssica**; d'una altra, hi havia artistes que creien que l'art havia de ser justament el contrari, una **destrucció de la norma establerta**, una recerca, una aventura, una experimentació: ells mateixos es varen posar el nom d'avantguardistes.

1. Introducció

▪ 1.1. L'avantguardisme i la crisi del llenguatge de les arts

L'avantguardisme ¹ és el producte de la societat que va sorgir a la fi de la Revolució industrial que va tenir lloc a Europa durant el segle XIX. **Un dels detonants més directes dels moviments avantguardistes va ser la Primera Guerra Mundial (1914-1918)**: la tragèdia que va suposar el conflicte bèl·lic provocà una crisi que va afectar tots els àmbits socials.

El mot **avantguardisme** designa un **conjunt de corrents estètics que palesen la crisi de les arts que va tenir lloc en el món occidental al començament del segle XX**.

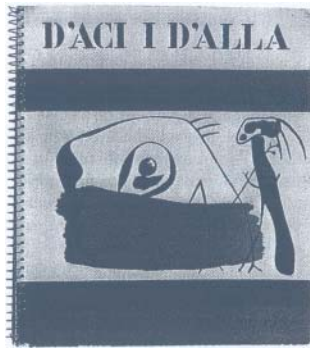
L'avantguardisme va ser un moviment cultural que volia trencar amb el passat: defensava el progrés tècnic i el canvi de valors morals, i va provocar una crisi de la creació artística.

Efectivament, la irrupció de l'avantguardisme va significar una **ruptura total**, no solament amb els models artístics vigents a l'època, sinó també amb tota la concepció de l'art que provenia del món clàssic grecollatí. La nova concepció de l'art va penetrar ràpidament a tot el teixit social per assumpció o per rebuig, i va afectar totes les formes de creació artística: la música, la fotografia, el cinema, l'arquitectura, l'escultura... I, sobretot, la pintura i la literatura, en concret la poesia, que sovint varen entrecreuar-se.

---

¹ D'aptes CALAF I VICH, E. et alii. *Càlam I* Barcelona: Editorial Vicens Vives, 2003, pàgs. 208-221.

Pel que fa a aquest tema podeu consultar els docs. **Literatura\Historiografia\Segle XX\Avantguarda: L'avantguardisme. Influència del futurisme i el cubisme literari, per Ferran Gadea; La continuació de l'avantguardisme. Influència del dadaisme, per Glòria Bordons; J.V. Foix, per Manuel Guerrero.**

Número extraordinari de Nadal de la revista D'Ací i d'Allà, corresponent a l'any 1934, en què es fa un recorregut panoràmic per l'avantguardisme artístic del primer terç del segle XX a Catalunya.

1.2. Els principals moviments avantguardistes en literatura

No tots els artistes varen entendre l'aventura avantguardista de la mateixa manera i, per això, sovint es parla, en plural, de les avantguardes.

Tots plegats partien de la base que l'art havia de canviar perquè la societat havia canviat, i es tractava de fer un art nou que trencàs amb el passat i que incorporàs els avenços tècnics de l'era de la industrialització. Però a l'hora de plasmar aquests punts de partida a la tela (pintura) o al paper (poesia) varen sorgir les diferències que varen provocar el naixement de tres moviments principals: el futurisme ⁱⁱ, el dadaisme ⁱⁱⁱ i el surrealisme ^{iv}.

Pàgina de Les mots en liberté futuristes, obra de Filippo Tommaso Marinetti. Aquest autor proposava una renovació estètica radical, que arribà a incloure elements plàstics als textos, expressió de la seva idea de les paraules en llibertat.

El futurisme

L'any **1909** **Filippo Tommaso Marinetti** ^v va publicar el **manifest fundacional** del futurisme, en què proclamava l'èxit de l'atzar per damunt de l'intel·lecte, un atzar que s'havia de plasmar literàriament amb la **destrucció de la sintaxi**, amb la **imaginació sense fils conductors racionals** i amb les paraules en llibertat, sense signes de puntuació que les limitassin.

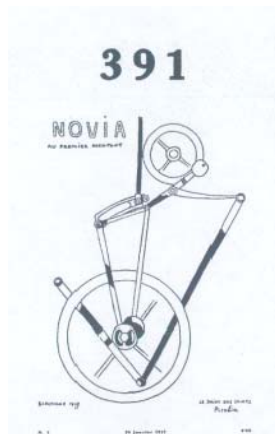
Propugnava com a font d'inspiració artística el perill, l'audàcia, l'esport, l'heroisme, la violència física i verbal, la guerra, la velocitat, la màquina... i rebutjava el sentimentalisme, l'art tradicional, l'academicisme i els museus i les biblioteques, que considerava cementiris de l'art.

Per als futuristes, tot havia de reflectir el món modern i canviant: en definitiva, el futur.

El dadaisme

Més tardà, el dadaisme (del francès *dada*, veu infantil que no significa res) va anar més enllà que el futurisme. Caòtics i violents, els dadaistes varen sorgir en plena Primera Guerra Mundial, concretament l'any 1916, com a resposta contra la societat que l'havia provocada.

Els capdavanters del moviment varen ser **Tristan Tzara** ^{vi} i **Francis Picabia** ^{vii}. Aquest darrer, fugint de la guerra, va viure a Barcelona el 1916 i el 1917, on va fundar la revista "391", portaveu del dadaisme a Catalunya.

Portada del primer número de la revista 391, dirigida per Francis Picabia, publicat a Barcelona el 25 de gener de 1917. La il·lustració és del mateix Picabia.

Els dadaistes exigien la destrucció absoluta dels mitjans d'expressió tradicionals que havien encaminat l'home cap a la mort d'ell mateix i defensaven una expressió totalment espontània. Tots els artistes que s'adherien a aquest moviment participaven d'un esperit rebel que propugnava l'autonomia del jo creador i un desig d'alliberament mental.

El surrealisme

El surrealisme (del francès *surréalisme*, superrealisme) va ser un producte del dadaisme. **André Breton**^{viii}, que va publicar el **manifest fundacional** del surrealisme el **1924**, havia militat en el moviment *dada*, però se'n va separar i va crear una nova teoria estètica: la literatura, alliberada dels entrebancs del bon gust i de la lògica, havia de ser un mitjà per fugir del racionalisme, que només havia contribuït a l'empobriment de la civilització.

Segons André Breton, si l'ésser humà està atent al seu inconscient i als seus somnis, descobrirà en ell la dimensió de la realitat, de la qual la imaginació és part integrant i forma la superrealitat. Per arribar a la superrealitat són necessàries unes experiències privilegiades: l'amor, el somni i la descoberta de la vida urbana.

Els surrealistes defensaven la llibertat total, que en literatura comportava fer ús de l'escriptura automàtica i del *collage*.

▪ 1.3. La concreció de l'estètica avantguardista en poesia

El procés de destrucció dels convencionalismes establerts en literatura es va palesar sobretot en la poesia. Els artistes varen defugir qualsevol norma retòrica tradicional per provocar la sorpresa del lector. En aquest procés hi valia tot, de manera que un poema podia ser una forma, un dibuix, un no-res...

Però enmig de tota aquesta experimentació, en la poesia avantguardista hi trobam uns trets comuns:

- Destrucció de la unitat gràfica de la pàgina**, de manera que es fan servir cossos i tipus de lletra diferents, tintes de colors... i es deixen paraules soltes, com si volassin pel paper, per remarcar-ne la importància.
- Alliberament gramatical de la paraula**, que comportava suprimir les majúscules de principi de paraula i els signes de puntuació i substituir-los per espais en blanc i per versos dividits en esglaons (salts de falla).
- Alliberament racional de la paraula**, de manera que un vers podia perdre tot el seu sentit racional.

d) **Desintegració i substitució de la paraula**, o sigui, que aquesta pot tenir tant de valor com una sola lletra, un nombre o un dibuix.

D'aquí prové la importància que varen assolir per als avantguardistes el **collage**^{ix}, la **poesia visual**^x i el **cal·ligrama**^{xi}.

▪ 1.4. Modernistes, noucentistes i avantguardistes a Catalunya

Les avantguardes varen arribar a Catalunya en una època de canvis socials amb el rerefons de la Primera Guerra Mundial, la crisi del moviment noucentista va fer que els intel·lectuals catalans abandonassin aquell camí i que individualment cada un cercàs una sortida. Una de les sortides va ser l'avantguardisme.

Els artistes que es varen adscriure al moviment avantguardista varen criticar obertament el Noucentisme i l'academicisme de la cultura oficial que aquest propugnava, o bé varen enfocar la seva tasca en l'educació de les masses populars, allà on no havia arribat el Noucentisme. I també cal dir que alguns noucentistes varen ser receptius dels moviments d'avantguarda, com **Eugeni d'Ors**^{xii}.

Els nous moviments d'avantguarda a Catalunya aviat varen trobar un suport important en aquells intel·lectuals catalans modernistes que no s'havien adscrit mai al Noucentisme, perquè coincidien en la recerca constant de formes i de fórmules noves, en el rebuig de la classe burgesa i del sistema de vida que comportava, en la valoració de la joventut i en la recerca de l'art total.

Així, una de les figures paradigmàtiques en aquest sentit va ser **Gabriel Alomar**^{xiii}, que l'any **1904** ja va fer servir el terme "*futurisme*", encara que amb un sentit més de caire polític que estètic.

El futurisme va entrar a la literatura catalana de la mà de **Josep Maria Junoy**^{xiv}, que havia participat dels dos moviments anteriors: el Modernisme i el Noucentisme. El **1917** va fundar la revista "*Trossos*", de clara tendència avantguardista, trencadora i moderna, i on va destacar la participació de **Joaquim Folguera**^{xv}, incansable divulgador dels moviments d'avantguarda a Catalunya.

D'altra banda, el surrealisme va entrar a Catalunya de la mà de **Josep Vicenç Foix**^{xvi}, que va assajar tècniques surrealistes a la seva poesia. Tanmateix, cal parlar també de **Salvador Dalí**^{xvii}, el qual, tot i que és més conegut com a pintor, va escriure també proses surrealistes a la revista "*L'Amic de les Arts*". A més, Dalí va publicar el 1928, juntament amb **Sebastià Gasch**^{xviii} i **Lluís Montanyà**, el *Manifest Groc*^{xix}, on aquests artistes exposaven els principis de l'art d'avantguarda.

Notes

ⁱ Nom genèric amb el qual és conegut un conjunt de **corrents estètics que evidencien la crisi de les arts en el món occidental al començament del segle XX**. Els primers senyals de la crisi es troben en els artistes de l'**impressionisme** i del **simbolisme**. Els aspectes més notables d'aquesta crisi foren: **rebuig dels esquemes de cultura elaborats per la burgesia (Belle Époque)**; **intent de destrucció de l'art en sentit tradicional**; **recerca de noves formes expressives, assimilació de cultures allunyades**; **inconformisme social**; **incorporació de les noves formes de la societat industrial a la creació artística i l'ús dels mètodes i troballes freudians**. Els **moviments d'avantguarda**, iniciats cap a l'any 1905, prengueren la màxima violència entre el 1916 i el 1925 i entraren en crisi cap als anys trenta, almenys com a fenòmens dominants. Cap als anys seixanta es produí un nou moviment de destrucció i d'experimentació artística relacionable amb el **modern style** i amb certes formes de **cultura pop** (cartells, còmics, etc) que reactualitzaren l'avantguarda.

► L'avantguardisme Als països de parla catalana

La crisi de les arts al començament del segle XX fou introduïda a Catalunya per **J. Dalmau**, **J. M. Junoy**, **J. Salvat Papasseit**, **J. V. Foix**, **J. Miró**, etc, i algunes revistes com "391" (1917), "Trossos", "Un enemic del poble", "L'Amic de les Arts" (1928) i "Hèlix" (1931). El concepte general d'avantguarda prengué expressió en el famós *Manifest Groc* (1928) que, signat per **SEGLE. Dalí**, **SEGLE. Gasch** i **Ll. Montanyà**, proclamava la **urgència de superar els models antics del paislisme ruralista i tradicional**, i proposava com a models els moviments produïts pel **futurisme** italià, o pel **dadaiisme** francès, i també per la nova poesia castellana de l'anomenada **Generació del 27**. La música de l'escola de Viena fou introduïda a Catalunya per **R. Gerhard**, primer compositor hispànic que emprà el **mètode dodecatònic**. En cinema, mentre Dalí col·laborava amb **Buñuel** a París en el si de l'avantguardisme francès de tendència **surrealista**, es produí el moviment dels experimentalistes amateurs. Després de la guerra d'Espanya (1936-39), l'avantguarda fou mantinguda pels artistes aplegats al voltant de la revista "Dau al Set": **A. Tàpies**, **M. Cuixart**, **J. Ponç** i **J. Brossa**. L'activitat d'aquest grup a partir dels anys seixanta, ha dut l'experimentació artística a d'altres camps d'experimentació.

ⁱⁱ Moviment artístic, literari i musical d'avantguarda. Fou donat a conèixer mitjançant el *Manifeste du futurisme*, publicat a «Le Figaro» (22 de febrer de 1909) i redactat pel poeta **Filippo Tommaso Marinetti**. Els postulats d'aquest moviment eren el rebuig de la tradició i de la conservació del passat i una exaltació de les innovacions —sobretot mecàniques— presents i futures. El programa es degradà progressivament i, a Itàlia, arribà, fins i tot, a la col·laboració amb el feixisme. El 1920 es clogué el període de lluita i la publicació de les revistes portaveus d'aquest moviment.

futurisme

En el camp literari, **Marinetti** proclamà el *Manifesto tecnico della letteratura italiana* (11 de maig de 1912), basat en "les paraules en llibertat", que propugnava la destrucció total de la sintaxi, acceptava l'infinitiu com a única forma verbal i introduïa una tipografia nova. També són remarcables escrits d'**A. Palazzeschi**, **C. Govoni** i **A. Soffici**. Als països de parla catalana el *divertissement* futurista tingué adeptes com **J. Folguera**, **S. Sánchez-Juan** i **J. Salvat-Papasseit**, encara que influí poc, perquè l'anada de Marinetti a Barcelona es produí quan el prestigi del moviment ja havia decaïgut (1928). El 1904, **Gabriel Alomar** havia pronunciat una conferència que titulà *El futurisme* (Tipografia de "L'Avenc", 1905), en substitució del terme de modernisme que considerava ja desvirtuat: Marinetti només li'n manlevà el nom. A l'URSS hom difongué el futurisme literari mitjançant el manifest del 1913: antiburgès, el moviment atenyé el seu punt culminant els primers anys de la revolució, amb **Majakovskij**, **A.E. Kručenyč**, **V.V. Kamenskij**, **E.G. Guro** i **V.V. Khlebnikov**.

ⁱⁱⁱ Moviment artístic i literari del segon i del tercer decenni del segle XX, també anomenat **dadà**, caracteritzat per la revolta contra les concepcions generals de la cultura i contra la situació social coetànies. Influïren als dadaïstes: **Apollinaire**, **Kandinskij**, **Marinetti**, i els *ready-mades* de **M. Duchamp** (París, 1913), que marcaren l'inici del "protodadaïisme". Les manifestacions més importants tingueren lloc a Nova York (1915-23) amb **Man Ray**, **M. de Zayas**, **A. Cravan** i **Francis Picabia**; a Zuric (1915-19), al voltant del **Cabaret Voltaire**, amb **Hugo Ball**, **Tristan Tzara**, **Francis Picabia**, **Richard Huelsenbeck**, **Marcel Janco**, **Hans Arp**, **Sophie Täuber**, **Hans Richter** i **C. Schad**; a Colònia amb **Arp**, **Max Ernst** i **J. Baargeld**; a Berlín (1917-20), amb **Huelsenbeck**, **Hausmann**, els germans **Herzfeld**, **Grosz**, **Franz Jung** i **J. Baader**; a Hannover, amb **K. Schwitters**, que el 1919 començà a construir "Merz"; i a París, on el 1919, **Tzara** s'afegí a **Picabia**, **Breton**, **Aragon** i **Soupault**. Les desavinences començaren a sorgir el 1923 amb les crítiques de Picabia, qui amb el film *Entr'acte* el 1924, marcà la fi del dadaïisme. El moviment influí sobre el **surrealisme** i l'**ultraïisme**. El 1955 sorgí un neodadaïisme que ha influït sobre l'actual avantguarda.

El dadaïisme a Catalunya fou promogut per **Josep Dalmau** i el grup d'artistes d'avantguarda que residia a Barcelona, fugitiu de la Primera Guerra Mundial, entre els quals cal destacar **Francis Picabia**.

dadà

Nom adoptat a l'atzar per **Hugo Ball**, **Richard Huelsenbeck**, **Hans Arp** i **Tristan Tzara** (Zuric, 1916) per a designar el corrent estètic que també és conegut per dadaïisme. Designà, a més, una revista i una galeria (1916).

^{iv} Moviment aparegut a França el 1924 que afectà primordialment la poesia i la pintura, però també la prosa, el teatre, el cinema i l'escultura. Nascut com a conseqüència del dadaïisme, formà escola, definida i mantinguda per **A. Breton** (que redactà el *Manifeste du surréalisme*, 1924), **L. Aragon**, **P. Éluard**, **B. Péret** i **P. Unik**, considerats els cappers en la maduresa de la nova estètica. Proposa l'**automatisme psíquic**, mitjançant el qual hom pretén d'expressar de paraula, per escrit o de qualsevol altra manera, el funcionament real del pensament. Es fonamenta en el món dels somnis i en el subconscient, cosa que el lliga amb la psicoanàlisi de **SEGLE. Freud**. Al grup inicial s'afegiren els pintors **H. Arp**, **M. Ernst**, **A. Masson** i **J. Miró**, i els escriptors **M. Leiris**, **P. Queneau**, **P. Naville**, **A. Artaud** i **I. Tanguy**. El 1925 tingué lloc la primera exposició col·lectiva dels surrealistes a París. Cap al 1929 en formaven part **R. Char**, **G. Hugnet**, **SEGLE. Dalí**, **R. Magritte** i **P. Picasso**. Però l'adhesió al nou corrent no suposà cap ortodòxia, de manera que constantment aparegueren disconformitats d'idees i d'actituds entre ells mateixos. El seu portaveu, després de la revista "Littérature", fundada per **Dada**, fou "*La Revolution Surréaliste*" (1924), continuada per "*Le Surréalisme Au Service de la Révolution*" (1930-33), puix

que, en efecte, el surrealisme proclamava un estat de revolta permanent i practicava un gènere de revolució que sovint no passà de la pura iconoclastia. Les seves simpaties pel comunisme mogueren alguns surrealistes a inscriure'segle al Partit Comunista Francès. D'altres adoptaren actituds contràries. Dels inscrits, alguns en foren expulsats, i **Breton** rompé amb el partit el 1935. La ideologia política del surrealisme és molt vacil·lant, per no dir nul·la del tot. El moviment s'estengué per Europa i Amèrica i el 1935 féu noves exposicions a Copenhagen, Brussel·les, Londres, el Japó i Xile. A la literatura castellana és palesa la influència surrealista en l'anomenada **Generació del 27**.

En el camp literari "*La Revista*" i **Josep Pla** des de "*La Publicitat*" foren els primers a fer-se ressò del manifest de **Breton**. **J. V. Foix**, que traduí **Tzara** a la revista "*Trossos*" (1918), es mirà el surrealisme des d'un angle teòric i crític i l'aprofità en la seva poesia. "*L'Amic de les Arts*" donà poemes i texts de caire surrealista i versions d'**Éluard** i **Desnos**. El qui s'hi identificà més en la praxi literària — poemes i proses— fou **Salvador Dalí**, sobretot al número 31 de l'esmentada revista, on col·laboraren **Sebastià Gasch** i **Lluís Montanyà**, tot prenent ambdós posicions crítiques o ambigües. La influència és evident al llibre de **Sánchez i Juan** *Divagacions* (1929). Més engatjada fou la revista "*Hèlix*" (1929-30), que dirigia de fet **Joan Ramon Masoliver**, i que debaté els postulats del moviment. El 1930 una conferència iconoclasta de **Dalí** a l'**Ateneu Barcelonès**, glossant el manifest bretonià, significà un punt alt de divulgació surrealista, juntament amb un número monogràfic del mateix any del "*Butlletí de l'Agrupament Escolar de l'Acadèmia de Ciències Mèdiques de Catalunya*", amb col·laboracions heterogènies de Masoliver, Foix, Dalí, Gasch, Concepció Casanova, Díaz-Plaja, Carles Claveria i J. Solanes-Vilaprenyó. La revista "*L'Hora*" i **Jaume Miravittles** a *Contra la cultura burgesa* (1931) relacionaren marxisme i surrealisme. El 1931 la flamarada del moviment s'esvaí.

^v **Marinetti, Filippo Tommaso** (Alexandria 1876 - Bellagio, Llobardia 1944)

Escriptor italià. Inspirador i teoritzador del moviment futurista, en redactà el primer manifest el 1909. Propugnà el trencament dels esquemes literaris tradicionals i de la sintaxi. Al *Manifesto tecnico della letteratura futurista* (1912) celebrà la guerra com «l'única higiene del món», i després de la Primera Guerra Mundial s'adherí al feixisme. Es destaquen, en poesia, *Spagna veloce e toro futurista* (1913), *Poemi simultanei futuristi* (1933), *Canto eroico e macchine della guerra mussoliniana* (1942) i *L'esercito italiano, poesia armata* (1942); i, en prosa, *Novelle con le labbra tinte* (1930) i *Patriottismo insetticida* (1939).

^{vi} **Tzara, Tristan** (Moinesti, Moldàvia 1896 - París 1963)

Nom amb què és conegut l'escriptor francès d'origen romanès **Samy Rosenstein**. A Zuric fou un dels creadors del moviment dadà, la primera manifestació del qual fou *La première aventure céleste de M. Antipyrine* (1916), que fou seguida per les seves formulacions en el tercer número de la revista "Dada" (1918) i en *Vingt-cinq poèmes* (1919). S'instal·là a París, i desenvolupà una intensa activitat amb el grup d'**A. Breton**, **P. Éluard**, **L. Aragon** i **Ph. Soupault**, bé que més tard se'n separà, en consolidar-se el moviment surrealista, i es mantingué fidel a l'estètica dadà, àdhuc quan aquesta anà en decadència. El 1936 s'afilià al partit comunista, i durant la Segona Guerra Mundial actuà en la resistència francesa. Després d'aquesta etapa, la seva poesia esdevingué més lírica i intimista, sobretot amb expressió de les angoixes de l'existència humana. De la seva nombrosa producció cal destacar *Sept manifestes Dada* (1930), en prosa, *L'homme approximatif* (1930), *Où boivent les loups* (1933), *Le coeur à gag* (1938), *Le poids du monde* (1951), *La face intérieure* (1954) i *Le fruit permis* (1957).

^{vii} **Picabia, Francis** (París 1879 - 1953)

Pintor francès. Influït per **C. Pissarro** i **A. Sisley**, s'orientà el 1909 vers el *cubisme*. El 1911 fou un dels creadors del grup *Section d'Or*. Participà en l'*Armory Show a Nova York* (1913) i posà les bases, amb **M. Duchamp**, del dadaisme novaiorquès. El 1917 fundà a Barcelona la revista "391". Tingué contactes amb els dadaistes de Zuric, i a París pintà les seves *Machines Ironiques*. El 1921 tornà a la pintura figurativa, i a partir de 1945 féu abstracció amb obres que ell anomenà sur-irrealistes.

^{viii} **Breton, André** (Tinchebray, Normandia 1896 - París 1966)

Poeta francès surrealista. El 1919 publicà el primer recull de poemes —*Mont de Piété*— i fundà la revista "*Littérature*", òrgan del *dadaisme*, on publicà *Les champs magnétiques*. El 1924 dirigí la revista "*La révolution surréaliste*" i publicà *Manifeste du surréalisme. Légitime défense* (1926) i *Second manifeste du surréalisme* (1930) foren la reacció enfront de la tendència inicial a una socialització del surrealisme i al control marxista en poesia.

^{ix} *collage*

Composició artística feta d'elements diversos (retalls de diaris, teixits, etc) enganxats sobre tela o fusta. Utilitzat com a tècnica bàsica, permeté a **Picasso** i a **Braque** l'evolució vers el cubisme sintètic. Se'n serviren d'altres cubistes, com **J. Gris** o **F. Kupka**, els dadaistes, els surrealistes, etc. En el període d'entreguerres i posteriorment, el collage ha permès d'incorporar tota mena d'objectes i de detritus industrials a la tela o a la fusta i ha estat present en l'*informalisme*, el *pop-art* (1955) o les tendències geometritzants.

^x Poesia que renuncia a la sintaxi usual i iguala els valors semàntic i gràfic de la imatge (tipogràfica o fotogràfica). Hom hi inclou una varietat d'experiments poètics, de tipus visual, fonètic i cinètic.

Tipus de manifestació poètica que, per damunt de tot, confia en el poder d'atracció i comunicació visual dels elements compostius de l'obra. Substitueix els ingredients tradicionals del poema per un sistema expressiu nodrit bàsicament per elements extrets dels repertoris tipogràfics, del dibuix, del gravat, de la fotografia i dels codis d'informació no lingüística, sovint inserits en la vida quotidiana. La poesia visual fou denominada inicialment *poesia concreta*, nom donat pels membres del grup brasiler *Noigambres* (**D. Pignatari**, **A. de Campos** i **H. de Campos**) a partir del 1955, i que acceptà tot seguit el bolivià actiu a Suïssa **E. Gomringer**, primers difusors internacionals del corrent. Tot i algun precedent (**Josep Maria Junoy** i **Joan Salvat-Papasseit**), als països d'expressió

---

catalana la primera exposició de poesia visual tingué lloc a Lleida el 1971, amb poemes de **Joan Brossa**, J. Iglesias del Marquet i **G. Viladot**. L'any següent **Carles Camps i Mundó** i S. Pau i Bertran protagonitzaren la primera mostra barcelonina.

^{xi} Composició poètica que realitza plàsticament, per mitjà de l'escriptura o de la tipografia, un tema que suggereix el del poema. N'hi ha precedents grecs i àrabs i en la literatura europea dels segles XVII, XVIII, XIX i començament del XX; però qui el divulgà en la poesia moderna i li donà el nom fou **Apollinaire** (*Calligrammes*, 1918). Fou conreat pels poetes avantguardistes.

^{xii} **Ors i Rovira, Eugeni d'** (Barcelona 1881 - Vilanova i la Geltrú 1954)

Escriptor i filòsof. Estudià dret a Barcelona i es doctorà a Madrid (1905). Abans havia col·laborat a diverses revistes d'inspiració catalanista com "*La Renaixença*", "*La Veu de Catalunya*" i "*Pèl & Ploma*", on publicà la narració tenebrista *La fi de l'Isidre Nonell* (1902), i freqüentà **Els Quatre Gats** i el **Cercle Artístic de Sant Lluc**. Utilitzà els pseudònims **Octavi de Romeu** i **Xènius**, que emprà definitivament el 1906 en el *Glosari* de "*La Veu de Catalunya*", on escrivia comentaris culturals i polítics o d'algun esdeveniment insignificant amb intenció al·licionadora. Propugnà uns ideals cívics que compartia amb el catalanisme ascendent en tant que reiterà la teoria de l'arbitrarisme i elaborà la doctrina estètica del que en digué **noucentisme**, del qual s'erigí en definidor.

Participà activament en multitud de cursos i congressos sobre filosofia, psicologia, art, etc. El 1911 publicà les *Gloses de Quaresma* per exposar el que anomenà la *Filosofia de l'home que Treballa i que Juga*. Elegit secretari general de l'**Institut d'Estudis Catalans** el 1911, aparegueren les gloses de *La Ben Plantada*. En esclatar la Primera Guerra Mundial escriví al *Glosari* unes neutralistes *Lletres a Tina*, seguides als següents anys per *Gualba la de mil veus*, *l'Oceanografia del tedi* i *La vall de Josafat*.

Director d'**Instrucció Pública de la Mancomunitat**, menà, des dels seus càrrecs, una constant "lluita per la cultura". Negant-se a sotmetre'segle a la disciplina burocràtica i simpatitzant del sindicalisme, dimití del seu càrrec oficial, cessà com a secretari de l'**Institut**, i a començament del 1921 abandonà la direcció del seminari de filosofia. Deixà de publicar el *Glosari* a "*La Veu*" i continuà a "*El Dia Gráfico*", on accentuà el seu entusiasme sindicalista, amb *El Nou Prometeu Encadenat*. El febrer de 1920 inaugurà una col·laboració en castellà a "*Las Noticias*", on publicà el 1922 un dels llibres que més reputació li donarien com a crític d'art, *Tres horas en el Museo del Prado*. Pel gener de 1923 s'establí a Madrid i publicà un *Glosari* a "ABC", que prosseguiria a d'altres publicacions. Membre de l'**Academia Española** (1926), no hi ingressà fins el 1938, època en què creà l'**Instituto de España**. A París publicà, el 1927, en francès, uns assaigs biogràfics que, augmentats, aparegueren en castellà: *Epos de los Destinos* (1943). Cap de la Jefatura Nacional de Bellas Artes del govern de Burgos, el 1938 gestionà el retorn a Madrid dels quadres del Museo del Prado dipositats a Ginebra. El 1939 aparegué a Buenos Aires *Introducción a la vida angélica. Cartas a una soledad*, i el 1947 publicà a Barcelona *El secreto de la Filosofía* i el 1954, amb caràcter pòstum, *La verdadera historia de Lidia de Cadaqués*, una mena de rectificació de *La Ben Plantada*. El 1953 li fou conferida amb caràcter excepcional la càtedra de Ciència de la Cultura a la Universitat de Madrid.

^{xiii} **Alomar i Vilallonga, Gabriel** (Palma de Mallorca 1873 - el Caire 1941)

Assagista, poeta modernista i polític. Ambaixador de la República Espanyola a Itàlia (1932-34) i, des del 1937, a Egipte, on residí, com a exiliat, acabada la guerra civil de 1936-39. A Barcelona fou un important però tardà teoritzador del modernisme —*El futurisme* (conferència pronunciada el 1904), *L'estètica arbitrària* (1904-05)— i col·laborà a "El Poble Català" amb el pseudònim **Fòsfor**. Féu col·laboracions a "El Imparcial", "España", "La Nación" de Buenos Aires, i llibres com *Verba* (1918), prologat per **Azorín**. Conreà la poesia i la narració, però hi renuncià per dedicar-se a l'assaig político-cultural i al periodisme. A partir d'un revolucionarisme irracionalista i esteticant es decantà cap a posicions polítiques més concretes i esquerranes. La seva obra catalana es troba dispersa en diaris i revistes, llevat del llibre *Un poble que es mor. Tot passant* (1904), i de les poesies aplegades a *La columna de foc* (1911), d'una perfecció dura i freda.

^{xiv} **Junoy i Muns, Josep Maria** (Barcelona 1887 - 1955)

Poeta, periodista i dibuixant, germà consanguini d'**Emili Junoy i Gelabert**. De jove visqué a París. Dibuixà a "Le Rire" i a "Papitu" (1908-10), on publicà acudits de denúncia social, de costums i anticlericals. Introduí l'avantguarda a Catalunya (*Poema a Gynemer*, 1915; *Poemes i cal·ligrames*, 1920; *Amour et paysage*, 1920, etc). Com a crític, publicà *Arte y artistas* (1912), *Conferències de combat* (1923), *Crear un públic* (1925), *El gris i el cadmi* (1926), *La pintura catalana contemporània* (1931), *Elogio del arte español* (1942), etc. Col·laborà a diverses revistes de l'època, i en fundà i dirigí d'altres ("Trossos", *La Nova Revista* i el diari "El Matí"). Convertit al catolicisme, edità les obres de **Chesterton** en català i es decantà cap al neoclassicisme en estètica i l'apologètica en religió.

^{xv} **Folguera i Poal, Joaquim** (Santa Coloma de Cervelló 1893 - Barcelona 1919)

Crític literari i poeta, fill de Manuel Folguera i Duran. En el seu llibre bàsic, *Les noves valors de la poesia catalana* (1919), jerarquitzà els poetes que configuren l'escola noucentista, partint de les escoles maragalliana i mallorquina. Fou una de les figures del grup de «*La Revista*» de **J. M. López-Picó**, i alhora impulsà els primers assaigs de l'avantguarda a Catalunya. Com a poeta assajà un simbolisme intimista, amb l'empremta de **Josep Carner** i algun ressò de **Marinetti**: *Poemes de neguit* (1915) i *El poema espars* (1917). Pòstumament s'editaren diverses obres seves.

^{xvi} **Foix i Mas, Josep Vicenç** (Sarrià, Barcelona 1893 - Barcelona 1987)

Poeta, periodista i assagista. Signava **J. V. Foix**. Publicà els primers poemes a "*La Revista*" (1917). Per conciliar l'**avantguardisme** i el **nacionalisme**, edità "*Monitor*" (1921-23), i es convertí en un dels fundadors més actius d'**Acció Catalana** (1922). Dirigí la darrera etapa de la revista "*Trossos*", de **J. M. Junoy**, i fou redactor de "*L'Amic de les Arts*" (1926-28), de Sitges, i de "*Quaderns de Poesia*" (1935-36), on —ultra la "*Revista de Poesia*" (1925-27)— figuren els seus principals texts teòrics sobre l'avantguarda. Es proclamà **investigador en poesia**, i aconseguí una **obra de síntesi entre el classicisme i un avantguardisme molt personal**. El seu món té

---

les arrels en els clàssics catalans, provençals i italians. Els seus primers llibres són en **prosa poètica** (*Gertrudis*, 1927; *KRTU*, 1932). Els sonets de *Sol i de dol* (1947) el consagraren com un clàssic modern, i el vers ‘*Si pogués acordar raó i follia*’ resumeix el conflicte permanent del seu món interior. *Les irrealis omegues* (1949) és una forma foixiana de trobar clus, gresol de vivències oníriques, de creació lingüística i de tècniques formals. Escriví també *On he deixat les claus?* (1953) i *Onze Nadals i un Cap d’Any* (1960), *Del “Diari 1918”* (1956), *L’estrella d’en Perris* (1963), *Darrer comunicat* (1969), *Allò que no diu “La Vanguardia”* (1971), *Tocant a mà* (1972), els volums d’articles *Els lloms transparents* (1969) i *Mots i maons, o a cascú el seu* (1971) i el de retrats literaris *Catalans de 1918* (1965). Les *Obres poètiques* (1964) incorporaren un volum inèdit i heterogeni: *Desa aquests llibres al calaix de baix*. Foix dirigí la “*Revista de Catalunya*” (1934) i la plana literària de “*La Publicitat*”, on signava sovint **Fòcius**. Era membre de l’**Institut d’Estudis Catalans** (1961) i ha estat un dels mestres de la postguerra, que ha influït especialment sobre el grup **Dau al Set**. Ha aplegat el conjunt de la seva obra en tres volums d’*Obres Completes* (1974-1985). Li fou concedit el Premi d’Honor de les Lletres Catalanes (1973), la Medalla d’Or de la Ciutat de Barcelona (1980), la Medalla d’Or de la Generalitat (1981) i el Premio Nacional de las Letras Españolas (1984), entre d’altres guardons. Abans de morir, encara pogué editar un nou volum de textos en prosa poètica sota el títol de *Cròniques de l’ultrason* i *L’estació* (1985). El 1997, el seu últim editor, **Jaume Vallcorba Plana**, qui arplegà dins el seu seglell en edició crítica tota l’obra poètica de l’autor, encara dona als lectors un últim volum titulat *Poemes esparsos*, d’on destaca el llibre original *Entre algues, do’m la mà*.

^{xvii} **Dalí i Domènech, Salvador** (Figueres 1904 - 1989)

Pintor, decorador i escriptor. S’integrà en el grup de poetes i artistes conegut després per **Generació del 27**. La pintura dels seus primers anys, el *Manifest Groc* (1928), els seus articles i les seves conferències (1930) provocaren reaccions violentes. Instal·lat a París des de la darrera dels anys vint, esdevingué la figura més brillant del surrealisme pictòric; allà conegué la muller de **Paul Eluard**, **Gala Helena D. Diakonova**, que esdevingué la seva dona. El 1939 es traslladà als EUA, tot alternant-hi les estades a Portlligat, paisatge que esdevingué leitmotiv en la seva obra. Fou expulsat del surrealisme, acusat de feixista, per **André Breton**. En tornar a Espanya el 1948, seguí, segons ell, la tradició espiritual de **Zurbaran**, **Murillo**, **Valdés Leal** i els grans místics de la literatura castellana. La seva pintura, que partí del **noucentisme** i passà per una etapa cubitzant, respon al que ell anomenà activitat **paranoicocrítica** i es caracteritza per la representació, influïda per la pintura **metafísica**, d’escenes **oníriques** realitzades amb una extraordinària minuciositat tècnica: **Persistència de la memòria** (*Rellojes tous*, 1931), **Presagi de la Guerra Civil** (1936), diverses variacions sobre **L’àngelus de Millet**, etc. Després d’una estada a Itàlia, durant la guerra civil de 1936-39, conreà els temes religiosos, històrics i al·legòrics: *Temptació de sant Antoni* (1947), *La Mare de Déu de Portlligat* (1950), *Descobriments d’Amèrica per Cristòfor Colom* (1959), *Batalla de Tetuan* (1962), etc. L’interès pels efectes visuals el portà a l’ús de l’holografia i a la realització de pintures estereoscòpiques com *La cadira* (1975). Col·laborà en alguns films: *Un chien andalou* (1929) i *L’âge d’or* (1931) de **Luis Buñuel**, *Spellbound* (1945) d’**Alfred Hitchcock**. Féu l’escenografia i els figurins de molts ballets, i en teatre col·laborà amb **Visconti** i amb **Luis Escobar**. Il·lustrà llibres i dissenyà joies, escultures i objectes diversos. Entre els seus llibres sobresurten *The Secret Life of Salvador Dalí* (1942), *Fifty Secrets of Magic Craftsmanship* (1948), *Journal d’un génie* (1954), *Le mythe tragique de l’Angelus de Millet* (1963). El 1974 s’inaugurà a Figueres el seu museu monogràfic Teatre Museu Dalí. L’any 1984 es constituí la Fundació Gala-Salvador Dalí que té cura del seu llegat.

^{xviii} **Gasch i Carreras, Sebastià** (Barcelona 1897 - 1980)

Crític d’art i espectacles. Juntament amb **Salvador Dalí** i **Lluís Montanyà**, el 1928 signà el *Manifest Groc*. Col·laborà, entre moltes altres publicacions, a «*La Publicitat*» i «*Mirador*», com a crític de **music-hall** i **circ**. El 1946 repregué les seves tasques periodístiques des de «*Destino*». Publicà, entre altres llibres, *La dansa* (1946), *El circo y sus figuras* (1946), *Barcelona de nit* (1957) i *Les nits de Barcelona* (1969).

^{xix} Manifest aparegut pel març del 1928 i signat per **Salvador Dalí**, **Lluís Montanyà** i **Sebastià Gasch**. És el document literari més conegut de l’**avantguardisme català dels anys vint**. Els dos trets essencials són la denúncia del **noucentisme** com a corrent mixtificador de l’**hel·lenisme** i l’afirmació dels nous corrents artístics lligats al progrés de la tècnica. Editat i distribuït pels autors mateixos, assolí una gran difusió, tant a Catalunya com a la resta de la Península Ibèrica. Fou durament criticat, especialment per **Carles Soldevila** a «*La Publicitat*».